

Prophecy or Prophylactic? Assessing Chosenness and Ancestral Merit in Parshas Eikev

עקב תשמעון, עם קדוש

דברים

ז, יב והיה עקב תשמעון, את המשפטים האלה, ושמרתם ועשיתם, אתם--ושמר יהוה אלהיה לך, את-הברית ואת-החסד, אשר נשבע, לאבותיך. ז, יג ואהבה, וברכה והרבה; וברך פרי-בטנה ופרי-אדמתה דגנה ותירשה ויצהרה, שגר-אלפיה ועשתרת צאנה, על האדמה, אשר-נשבע לאבותיך לתת לך.

ח, ב וזכרת את-כל-הדרך, אשר הוליקה יהוה אלהיך זה ארבעים שנה--במדבר: למען ענתה לנסתה, לדעת את-אשר בלבבה התשמר מצותו--אם-לא. ח, ג ויענה, וירעה, ויאכלה את-המן אשר לא-נדעת, ולא ידעון אבותיה: למען הודיעה, כי לא על-הלקח לבדו יחנה האדם--כי על-כל-מוצא פי-יחנה, יחנה האדם. ח, ד שמלתה לא בלטה, מעליה, ורגלה, לא בצקה--זה, ארבעים שנה. ח, ה ונדעת, עם-לבבך: כי, כאשר יסר איש את-בנו, יהוה אלהיה, מיסרה.

א, ח ראה נתתי לפניכם, את-הארץ; באו, ורשו את-הארץ, אשר נשבע יהוה לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם, ולזרעם אחריהם.

ד, לז ותחת, כי אהב את-אבותיך, ויבחר בזרעו, אחריו; ויצאה בפניו בכחו הגדל, ממצרים. ד, לח להוריש, גוים גדלים ועצמים ממה--מפניה; להביאה, לתת לה את-ארצם נחלה--כיום הזה...ד, מ ושמרת את-חקיו ואת-מצותיו, אשר אנכי מצוה היום, אשר ייטב לך, ולבניך אחריה--ולמען תאריה ימים על-האדמה, אשר יהוה אלהיה נתן לך כל-הימים.

ז, ו כי עם קדוש אתה, ליהוה אלהיך: בך בחר יהוה אלהיה, להיות לו לעם סגולה, מכל העמים, אשר על-פני האדמה. ז, ז לא מרבכם מכל-העמים, חשק יהוה בכם--ויבחר בכם: כי-אתם המעט, מכל-העמים. ז, ח כי מאהבת יהוה אתכם, ומשמרו את-השבעה אשר נשבע לאבותיכם, הוציא יהוה אתכם, בנד חזקה; ויפדה מבית עבדים, מיד פרעה מלך-מצרים. ז, ט ונדעת, כי-יהוה אלהיה הוא האלהים: האל, הנצמון--שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו, לאלף דור.

Antithesis: עקב לא תשמעון, עם קשה עורף

ח, יא השמר לך, פן-תשכח את-יהוה אלהיך, לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקותיו, אשר אנכי מצוה היום...ח, יז ואמרת, בלבבך: כחי ועצם ידי, עשה לי את-החיל הזה. ח, יח וזכרת, את-יהוה אלהיך--כי הוא הנתן לך כח, לעשות חיל: למען הקים את-בריתו אשר-נשבע לאבותיך, כיום הזה. ח, יט והנה, אם-שכח תשכח את-יהוה אלהיך, והלכת אחרי אלהים אחרים, ועבדתם והשתחווית להם--העדתי בכם היום, כי אבד תאבדון. ח, כ בגוים, אשר יהוה מאביד מפניכם--כן, תאבדון: עקב לא תשמעון, בקול יהוה אלהיכם.

ט, ד אל-תאמר בלבבך, בהדף יהנה אלתיך אתם מלפניך לאמר, **בצדקתי** הביאני יהנה, לרשות את-הארץ הזאת: וברשעת הגוים האלה, יהנה מורישם מפניך. **ט, ה לא בצדקתך, ובישור לבבך, אמה בא, לרשות את-ארצם: כי ברשעת הגוים האלה, יהנה אלתיך מורישם מפניך, ולמען הקים את-הדבר אשר נשבע יהנה לאבותיך, לאברהם ליצחק וליעקב.** **ט, ו וידעת,** כי לא בצדקתך יהנה אלתיך נתן לך את-הארץ הטובה הזאת--לרשתה: **פי עם-קשה-ערת, אמה. ט, ז, זכר, אל-תשכח, את אשר-הקצפת את-יהנה אלתיך, במדבר: למן-היום אשר-יצאת מארץ מצרים, עד-באכם עד-המקום הזה, ממרים הייתם, עם-יהנה. ט, ח ובחרב הקצפתם, את-יהנה; ויתאנף יהנה בכם, להשמיד אתכם... ט, יג ויאמר יהנה, אלי לאמר: ראיני את-העם הזה, והנה עם-קשה-ערה הוא. ט, יד הרף מניני, ואשמידם, ואמחה את-שמם, מתחת השמים; ואעשה, אותך, לגוי-עצום ורב, ממנו... ט, טכ ובתבערה, ובמסה, ובקברת, המאזה--מקצפים הייתם, את-יהנה. ט, כג ובשלח יהנה אתכם, מקדש ברנע לאמר, עלו ורשו את-הארץ, אשר נתתי לכם; ותמרו, את-פי יהנה אלתיכם, ולא האמתם לו, ולא שמעתם בקלו. ט, כד ממרים הייתם, עם-יהנה, מיום, דעתי אתכם...**

יא, יג והנה, אם-שמע תשמעו אל-מצותי, אשר אנכי מצוה אתכם, היום--לא תהיה את-יהנה אלתיכם, ולעבדו, בכל-לבבכם, ובכל-נפשכם. יא, יד ונתתי מטר-ארצכם בעתו, יורה ומקלוש; ואספת דגנה, ותירש ויצהרה. יא, טו ונתתי עשב בשדה, לבהמתך; ואכלת, ושבעת. יא, טז השמרו לכם, פן יפסה לבבכם; וסרתם, ועבדתם אלהים אחרים, והשתחוויתם, להם. יא, יז ותרה אף-יהנה בכם, ועצר את-השמים ולא-יהיה מטר, והאדמה, לא תתן את-יבולה; ואבדתם מחרה, מעל הארץ הטובה, נתן לכם. יא, יח ושמתם את-דברי אלה, על-לבבכם ועל-נפשכם; וקשרתם אתם לאות על-ידיכם, והיו לטוטפת בין עיניכם. יא, יט ולמדתם אתם את-בניכם, לדבר בם, בשבתך בביתך ובילכתך בדרך, ובשכבך ובקומך. יא, כ וכתבתם על-מזוזות ביתך, ובשעריך. יא, כא למען ירבו מיכם, וימי בניכם, על האדמה, אשר נשבע יהנה לאבותיכם לתת להם--כימי השמים, על-הארץ.

ז, א כי ביאך, יהנה אלתיך, אל-הארץ, אשר-אתה בא-שמה לרשתה; ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרשזי והאמרי והכנעני והפרזי, והחוי והיבוסים--שבעה גוים, רבים ועצומים ממך. **ז, ב** ונתנם יהנה אלתיך, לפניך--והפיתם: החרם תחרים אתם, לא-תכרת להם ברית ולא תחנם. **ז, ג** ולא תתחמו, בם: בתך לא-תתן לבנו, ובתו לא-תקח לבנה. **ז, ד** **כי-ניסר את-בנה מאחרי, ועבדו אלהים אחרים; ותרה אף-יהנה בכם, והשמידך מהר.** **ז, ה** כי-אם-פה תעשו, להם--מזבחתיהם תתצו, ומצבתם תשברו; ואשיריהם, תגדעו, ופסיליהם, תשרפו; באש. **ז, ו** כי עם קדוש אתה, ליהנה אלתיך: בה בחר יהנה אלתיך, להיות לו לעם סגלה, מכל העמים, אשר על-פני האדמה. **ז, ז** לא מרבכם מכל-העמים, חשק יהנה בכם--ויבחר בכם: כי-אתם המעט, מכל-העמים. **ז, ח** כי מאהבת יהנה אתכם, ומשמרו את-השבעה אשר נשבע לאבותיכם, הוציא יהנה אתכם, ביד חזקה; ויפדו מבית עבדים, מיד פרעה מלך-מצרים. **ז, ט** וידעת, כי-יהנה אלתיך הוא האלהים: האל, הנאמן--שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו, לאלף דור. **ז, י** ומשלם לשנאיו אל-פניו, להאבידו: לא יאחר לשנאו, אל-פניו ישלם-לו. **ז, יא** ושמרת את-המצוה ואת-החקים ואת-המשפטים, אשר אנכי מצוה היום--לעשותם. {פ}

ד, כג השמרו לכם, פן-תשכחו את-ברית יהנה אלתיכם, אשר פרת, עמכם; ועשיתם לכם פסל תמונת כל, אשר צוה יהנה אלתיך. **ד, כד** **פי יהנה אלתיך, אש אכלה הוא: אל, קנא.** {פ}

ד, כה כי-תוליד **בנים ובני בנים**, ונושנתם בארץ; והשחתם, ועשיתם פסל תמונת כל, ועשיתם הרע בעיני יהנה אלתיך, להכעיסו. **ד, כו** העידתי בכם היום את-השמים ואת-הארץ, כי-אבד תאבדון מהר, מעל הארץ, אשר אתם עברים את-הירדן שמה לרשתה: לא-תאריכון ימים עליה, כי השמד תשמדון...

ו, י והנה פי ביאך יהנה אלתיך, אל-הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב--לתת לך: ערים גדלות וטבת, אשר לא-בנית. **ו, יא** ובתים מלאים פל-טוב, אשר לא-מלאת, וברת חצובים אשר לא-חצבת, פרמים וזיתים אשר לא-נטעת; ואכלת, ושבעת. **ו, יב**

הַשְׁמֵר לָהּ, פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-יְהוָה, אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבֵּית עַבְדִּים. וַיִּגְ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא, וְאֹתוֹ תַעֲבֹד; וּבְשִׁמוֹ, תִּשְׁבַּע. וַיֵּד לֹא תִלְכּוּן, אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים--מֵאֱלֹהֵי, הָעַמִּים, אֲשֶׁר, סְבִיבוֹתֶיכֶם. וְטוּ כִּי אֵל קָנָא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּקִרְבְּךָ: פֶּן-יִתְּרָה אַח-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בָּהּ, וְהִשְׁמִידָהּ, מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה.

כט, כג ואמרו כל הגוים על מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. כט, כד ואמרו על אשר עזבו את ברית קנון אלהי אבתם אשר פרת עמם בהוציאם אתם מארץ מצרים. כט, כה וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם.

ב, ד ואת-העם, צו לאמר, אתם עבדים בגבול אחיכם בני-עשו, הישבים בשעיר; ויראו מכם, ונשמרתם מאד. ב, ה אל-תתגרו כם--כי לא-אתן לכם מארצם, עד מקרה פה-רגל: כי-ירשה לעשו, נתתי את-הר שעיר...ב, ט ויאמר יהוה אלי, אל-תצר את-מואב, ואל-תתגר כם, מלחמה: כי לא-אתן לה מארצו, ירשה--כי לבני-לוט, נתתי את-ער ירשה...ב, יב ובשעיר ישבו החריים, לפנים, ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם, וישבו תחתם: כאשר עשה ישראל, לארץ ירשתו, אשר-נתן יהוה, להם...ב, יט וקרבת, מול בני עמון--אל-תצרים, ואל-תתגר כם: כי לא-אתן מארץ בני-עמון לה, ירשה--כי לבני-לוט, נתתי ירשה...ב, כא עם גדול ורב ורם, פענקים; וישמידם יהוה מפניהם, וירשם וישבו תחתם. ב, כב כאשר עשה לבני עשו, הישבים בשעיר--אשר השמיד את-החרי, מפניהם, וירשם וישבו תחתם, עד היום הזה.

Discard the thesis?

Spinoza, *Theological-Political Treatise*, Chapter III

God did not choose the Hebrews to eternity, but only on the same condition on which he previously chose the Canaanites.....God did not choose the Hebrew nation unconditionally, nor to eternity. So if the Prophets predicted a new and eternal covenant of the knowledge, love, and grace of God, it is easily proven that this was promised only to the pious...this eternal covenant of the knowledge and love of God is universal.

Synthesis: זכות אבות, וערפכם לא תקשו עוד

דברים

ט, כו ואתפלל אל-יהוה, ואמר, אלני יהוה אל-משחת עמך ונתלתה, אשר פדית בגדלך--אשר-הוצאת ממצרים, ביד חזקה. ט, כז זכר, לעבדיה--לאברהם ליצחק, וליעקב: אל-תפן, אל-קשי העם הזה, ואל-רשעו, ואל-חטאתו. ט, כח פן-יאמרו, הארץ אשר הוצאתנו משם, מקלי יכלת יהוה, להביאם אל-הארץ אשר-דבר להם; ומשנאתו אותם, הוציאם להמתם במדבר. ט, כט והם עמך, ונתלתה, אשר הוצאת בכתף הגדל, ובזרע הנטייה...

י, י ואנכי עמתי ברה, פימים הראשנים--ארבעים יום, וארבעים לילה; וישמע יהוה אלי, גם בפעם ההוא--לא-אבה יהוה, השחיתה. י, יא ויאמר יהוה אלי, קום לה למסע לפני העם; ויבאו וירשו את-הארץ, אשר-נשבעתי לאבתם לתת להם.

י, יב ועתה, וישראל--מה יהנה אלהיך, שאל מעמך: כי אם-ליראת את-יהנה אלהיך ללכת בכל-דרךיו, ולאחבה אתו, ולעבד את-יהנה אלהיך, בכל-לכבד ובכל-נפשך. י, יג לשמר את-מצות יהנה, ואת-חקתיו, אשר אנכי מצוה, היום--לטוב, לך. י, יד הן ליהנה אלהיך, השמים ושמי השמים, הארץ, וכל-אשר-בה. י, טו רק באבתיך חשק יהנה, לאחבה אותם; ויבחר בנרעם אחריהם, בכם מכל-העמים--כיום הזה. י, טז ומלתם, את ערלת לבבכם; וערפכם--לא תקשו, עוד.

יא, ב וידעתם, היום, כי לא את-בניכם אשר לא-ידעו ואשר לא-ראו, את-מוסר יהנה אלהיכם: את-גדלו--את-ידו החזקה, וזרעו הנטויה. יא, ג ואת-אתתיו, ואת-מעשיו, אשר עשה, בתוך מצרים--לפרעה מלך-מצרים, ולכל-ארצו. יא, ד ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו, אשר הציף את-מי ים-סוף על-פניהם, בדרךם, אחריכם; ויאבדם יהנה, עד היום הזה. יא, ה ואשר עשה לכם, במדבר, עד-באכם, עד-המקום הזה. יא, ו ואשר עשה לדתן ולאבירם, בני אליאב בן-ראובן, אשר פצתה הארץ את-פיה, ותבלעם ואת-בתיהם ואת-אֶהֱלִיָּהֶם--וְאֵת כָּל-הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם, בְּקֶרֶב כָּל-יִשְׂרָאֵל. יא, ז כי עיניכם הראות, את-כל-מעשה יהנה הגדל, אשר, עשה. יא, ח, ושמתם, את-כל-המצוה, אשר אנכי מצוה, היום--למען תחזקו, ובאתם וירשתם את-הארץ, אשר אתם עבדים שמה, לרשתה. יא, ט, ולמען תאריכו ימים על-האדמה, אשר נשבע יהנה לאבותיכם לתת להם ולנרעם--ארץ זבת חלב, ודבש.

Crucial background elsewhere in Chumash

בראשית טו

יח ביום ההוא, ברת יהנה את-אברהם--ברית לאמר: לזרעה, נתתי את-הארץ הזאת, מנהר מצרים, עד-הנהר הגדל נהר-פרת.

שמות ב

כג ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כד וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. כה וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים.

שמות לב

ט ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא. י ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. יא ויחל משה את פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה. יב למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. יג זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם כך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם. יד וינחם יהוה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו.

ויקרא כו

לח ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם. לט והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו. מ והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי. מא אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם. מב וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם. מד ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה

אלהיהם. מה וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה. **מו** אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה.

The end of זכות אבות?

ויקרא רבה לו:ה-ו

ולמה נאמרו אבות אחרנית? לומר אם אין מעשה ביעקב כדאי הם מעשה יצחק. ואם אין מעשה יצחק כדאי הם מעשה אברהם. כדאי הוא מעשה כל אחד ואחד שיתלה כל העולם בגינו...
ולמה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם? אמר ר' ל: משל למלך שהיה לו שלשה בנים ושפחה אחת משלו מגדלתן. כל זמן שהיה המלך שואל שלום בניו. היה אומר שאלו לי בשלום המגדלת. כך כל זמן שהקדוש ברוך הוא מזכיר אבות מזכיר הארץ עמהם הה"ד "וְזָכַרְתִּי אֶת פְּרִי־יָדַי יַעֲקֹב וְגו' וְהָאָרֶץ אָזְכָּר."
עד מתי זכות אבות קיימת?
ר' תנחומא אמר בשם ר' חייא בר מנחמא ואמרי לה ר' ברכיה בר חלבו בשם רבא בר זבדא: **עד יהואחז** הה"ד (מ"ב יג, כג): "ויחן ה' אותם וירחמם וגו' עד עתה" עד עתה זכות אבות קיימת.
ר' יהושע ב"ל אמר: **עד אליהו** הה"ד (שם א יח, לו) "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא וגו'".
שמואל אמר: **עד הושע** הה"ד (הושע ב, יב): "ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי" ואין איש האמור כאן אלא אברהם כד"א (בראשית כ, ז): "ועתה השב אשת האיש" ואין איש אלא יצחק שנאמר (שם כד, סה) "מי האיש הלזה" ואין איש אלא יעקב שנא' (שם כה, כז) "ויעקב איש תם".

ר' יודן אמר: **עד חזקיה** כד"א (ישעיה ט, ו): "לְמַרְבֵּה הַמְשֻׁרָה וְלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ וְגו'".
ר' יודן ברבי בשם רבי ברכיה אמר: **אם ראיתה זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמטטה, לך והטפל בחסדים** הה"ד (שם נד, י) "כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה" הרים אלו אבות והגבעות אלו אמהות ואח"כ "וחסדי מאתך לא ימוש".
א"ר אחא: **לעולם זכות אבות קיימת** לעולם מזכירין ואומרין (דברים ד, לא): "כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך וגו'":

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נה עמוד א

אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה: לא מקבלי מינאי. אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי - לוכחינהו מר, דאמר רבי אחא ברבי חנינא: מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקדוש ברוך הוא וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה, דכתיב ויאמר ה' אליו עבר בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית **תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים** על כל התועבות הנעשות בתוכה וגו'.
אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאלי: לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם, כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה...
ומאי שנא תיו?

אמר רב: תיו - תחיה, תיו - תמות.

ושמואל אמר: תמה זכות אבות.

ורבי יוחנן אמר: תחון זכות אבות.

וריש לקיש אמר: תיו - סוף חותמו של הקדוש ברוך הוא; דאמר רבי חנינא: חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת.

רבי שמואל בר נחמני אמר: אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו.

מאימתי תמה זכות אבות?

אמר רב: **מימות הושע בן בארי**, שנאמר ואגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי. ושמואל אמר: **מימי חזאל**, שנאמר וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וכתוב ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה. רבי יהושע בן לוי אמר: **מימי אליהו**, שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי [את] כל הדברים האלה וגו'. ורבי יוחנן אמר: **מימי חזקיהו**, שנאמר למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת וגו'.

תוספות מסכת שבת דף נה עמוד א

ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות - **אומר רבינו תם דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה** דהא כתיב (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקוב אף לאחר גלות ואנן אין אנו מזכירין זכות אבות אלא הברית ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל דייק מדכתיב למען בריתו ולא למען זכותו ואומר ר"י דבויקרא רבה (פ' לו) דייק מעד עתה כדפי' בקונטרס ולר"י נראה דלא פליגי שמואל ור"י אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה אבל לצדיקים לא תמה ובצדיקים איירי ר"י תדע דהא ר"י אמר בסמוך דמימי חזקי' תמה זכות אבות והכא קאמר דאף בשעת חורבן דבתר הכי תחון זכות אבות ועל זה אנו סומכין להזכיר זכות אבות ובשלהי ויקרא רבה רבי אחא אומר לעולם זכות אבות קיימת ולעולם אנו מזכירים אותם וכן הוא אומר כי אל רחום וגו' ולא ישכה את ברית אבותיך וגו'.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת שבת דף נה עמוד א

ומ"ש תיו תחיה תיו תמות. פירוש תיו בדיו תחיה לצדיקים ותיו דם תמות לרשעים. ולמ"ד תמה זכות אבות הוא רמז לשניהם לצדיקים שתמה זכות אבות ובצדקתם וזכותם ינצלו ולרשעים שאין להם זכות עצמם והרי גם זכות אבות תמה. וכן למ"ד תחון זכות אבות לצדיקים שמעשה אבותיהם בידיהם משא"כ לרשעים. ולמ"ד תיו סוף חותמו כו' אמת דהיינו רמז שהוא סוף וגזר דין חותם של הגזירה לצדיקים ולרשעים. ומ"ד אילו בני אדם שקיימו כו' היינו תיו של דיו לצדיקים ותיו של דם לרשעים הוא בהיפך אילו שלא קיימו מא' ועד תיו. והשתא לא פליגי הני אמוראי אלא בפירוש רמז התיו בין לצדיקים בין לרשעים. אבל מדברי התוספות נראה בשם ר"י דלשמואל דאמר תמה היינו לרשעים ולר"י תחון לצדיקים והוא דחוק ודו"ק:

Can there be redemption, a renewal of chosenness, without זכות אבות?

רמב"ן דברים פרשת האזינו פרק לב

אשכיתה מאנוש זכרם - גלותנו בין העמים אנחנו יהודה ובנימין, שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל. והנה יאמר הכתוב, כי היה במדת הדין להיותנו כן בגלות לעולם, לולי כעס אויב. ויורה זה, כי בגלותנו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו, כענין שאמר ביחזקאל (כ מא מד) וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם במ ונקדשתי בכם לעיני הגוים, וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל, וכן נאמר עוד (שם פסוק ט) ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו': ולכך הזכיר משה בתפלתו (במדבר יד טו) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו', והשם יתברך הודה לו בזה (שם פסוק כ) ויאמר ה' סלחתי כדברך. והטעם בטענה הזאת, איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו, כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו

נחשבו לו. אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או להטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונדע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם, ואם אדם יזכיר כן, יחשבו כי היה כח מכות המזלות והכוכבים וחלף ועבר. והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי, שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו, ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים:

וזה טעם כי דין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם (פסוק לו), שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז, ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד, וכענין שנאמר (ישעיה סג ח) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו. וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים, כענין שנאמר (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו':

שמות לג

יט ויאמר, אני אעביר פל-טובי על-פניך, וקראתי בשם זה, להנהיג; ונתתי את-אשר אהן, ורחמתי את-אשר ארחם.

רש"י שם

ויאמר אני אעביר וגו' – הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות, לפי שאני צריך ללמדך סדר תפילה, שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות, כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה. אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור, ואתה נתון במערה.

וקראתי בשם ד' לפניך – ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות. וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא שלש עשרה מדות, הוי מלמד את ישראל לעשות. ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון, כי רחמי לא כלים.

וחנותי את אשר אחון – אותן פעמים שארצה לחון.

ורחמתי – עדי אשחפץ לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא: עתים אענה עתים לא אענה. אלא בשעת מעשה אמר לו: הנה אנכי כרת ברית (שמות ל"ד:י), הבטיחו שאינן חוזרות ריקם.

רבינו בחיי שמות פרשת כי תשא פרק לד

"ארך אפים" מדה כוללת הצדיקים והרשעים,
וכן אמר משה לפני הקב"ה: יש לך לעשות למען מדה זו שיש בך שאתה ארך אפים לכל,
ואם אתה אומר שהם רשעים גמורים ואינם ראויים לאריכות אף אלא הם חייבים כליה, הנה אתה "רב חסד" ועשית חסד עם כ"ו דורות שהיו מבריאת עולם עד מתן תורה שלא היו להם תורה ומצוה וזנת וכלכלת אותם במדת החסד,
ואם אתה אומר: אותם כ"ו דורות לא קבלו התורה ולא עברו עליה ולכך לא נתחייבו כל כך כמו אלו שקבלו ועברו, יש לך לעשות למען מדה זו שיש בך שהיא מדת "אמת" והוא חסד של אמת שאינו מצפה לתגמול,
ואם אינך מוחל להם בשביל מדה זו, הנה אתה "נוצר חסד לאלפים" ויש לך למחול להם בזכות האבות שאתה נוצר חסד לאלפים ויש לך לנצור לישראל חסד האבות וזכותם,
ואם אתה אומר: תמה זכות אבות, עשה למען מדה זו שבך שאתה "נושא עון" והם הזדונות, "ופשע" והם המרדדים, "וחטאה" והם השגגות, "ונקה" והם הנסתרות, והוא שכתוב: (תהלים יט, יג) "מנסתרות נקני..."

וע"ד המדרש: (ר"ה יז ב) "ויעבור ה' על פניו", למד הקב"ה למשה היאך ילמד סניגוריא על ישראל, **אמר לפניו: רבש"ע אילו לא היה להם זכות היית מאבדם, "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך", הוי אומר: "ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים", לצדיקים ולרשעים, א"ל משה: רשעים יאבדו, א"ל הקב"ה: חייך שתצטרך לכך.**

טור אורח חיים סימן קיג סעיף ט

"וזכור חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו", תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה, לומר שאף אם תמה זכות אבות – גאולתו לעולם קיימת, שהרי הבטיח בה בשמו הגדול, וכאשר שמו קיים לעולם ולעולמי עולמים, כך גאולתנו לעולם קיימת; והכי פירושו: **זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם, ואף אם תמה זכות אבות, מביא גואל לבני בניהם למען שמו, שהוא קיים לעולם.**

בית הלוי על התורה פרשת וירא

והנה מה דאנחנו מזכירים זכות אבות בתפלה ולכאורה מה יועיל מעשה אבות להבין והלא אמרו לא הציל אברהם את ישמעאל, ורק משום דגם לנו נשאר קצת ממעשיהם הטובים בירושה מהמדות הטובות שלהם, וכמו שאומרים בתפלה מה יפה ירושתנו וע"כ ראוי שיזכור לנו זכותם. והרי אצלינו נשאר בירושה חלק גדול מהנסיון של יצחק יותר ממה שנשאר לנו מהנסיון של אברהם, וע"כ אנחנו מבקשים שיזכור לנו עקידת יצחק כי מעשיו הטובים הוריש גם לנו קצת:

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות דף יא עמוד ב

גמ'. וז"ל מאי היא אמר ר' יהודה אמר שמואל אהבה רבה וכו' ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד עכ"ל. עיין בתוס' (ד"ה ורבנן) וז"ל הלכך תקינו לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם עכ"ל. ודבריהם צ"ב.

ובדרך דרוש נראה לבאר, דבגמ' שבת (דף נה א) איתא "ושמואל אמר תמה זכות אבות", ובתוס' (ד"ה ושמואל) כתבו וז"ל אומר ר"ת דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דהא כתיב וזכרתי את בריתי יעקב אף לאחר גלות, ואנן אין אנו מזכירין זכות אבות אלא הברית וכו' עכ"ל. ונראה דברכת אהבה רבה מקבילה לזכות אבות וע"כ היא נאמרת ביום שהוא בחינת גאולה וזמן של הארת פנים בבחינת זכות אבות. ובליילה שהיא בחינת גלות נוסח הברכה היא אהבת עולם דזהו בחינת ברית אבות שלעולם קיימת, דאע"פ שזכות אבות תמה ברית אבות לא תמה.

וזה ענין הפסוק "להגיד בבוקר חסדיך" כלומר דבוקר ויום דהויין בחינת גאולה והארת פנים, הקב"ה מתייחס לכלל ישראל בבחינת חסד דהיינו בזכות אבות, שמשום שהבנים דומים לאבות מועילה להם זכות האבות וזהו בחינת "חסדיך". "ואמונתך בלילות" מורה על זמן הגלות דהלילה מורה על הגלות, ובגלות קיימת ברית אבות לעולם, דברית אבות היא בבחינת "אמונתך" דהיינו שקיימת לעולם, וע"כ נוסח הברכה בערבית הוא אהבת עולם.

זכות אבות,

actualized and perhaps naturalized

דברים

א, לֵד וַיִּשְׁמַע יְהוָה, אֶת-קוֹל דְּבָרֵיכֶם; וַיִּקְצַף, וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר. א, לֵה אִם-יִרְאַה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה, הַדּוֹר הַזֶּה--אֵת, הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי, לָתֵת לְאֲבֹתֵיכֶם. א, לֹא זִוְלָתִי כָּלֵב בֶּן-נִפְנֵה, הוּא יִרְאֶנָּה, וְלֹא-אֶתֶן אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְוּ-בָהּ, וְלִבְנֵי--יַעֲקֹב, אֲשֶׁר

מלא אחריו יהיה...א,לט ושפכם אשר אמרתם לבו יהיה, ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע--המה, יבאו שמה: ולהם אתגונה, והם יירשנה.

ד,ט רק השמר לך ושמר נפשך מאד, פן-תשפח את-הדברים אשר-ראו עיניך ופן-יסורו מלכבדך, כל, ימי חייך; **והודעתם לבניך, ולבני בניך.** **ד,י** יום, אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בהרב, באמר יהוה אלי הקהל-לי את-העם, ואשמעם את-דברי: אשר ילמדון ליראה אתי, כל-הימים אשר הם חיים על-האדמה, **ואת-בניהם, ילמדון.** **ד,יא** ותקרבון ותעמדון, תחת הקר; וקהר בער באש, עד-לב השמים--חשה, ענו וערפל. **ד,יב** וידבר יהוה אליכם, מתוך האש: קול דברים אתם שמעים, ותמונה אינכם ראים זולתי קול. **ד,יג** ויגד לכם את-בריתו, אשר צוה אתכם לעשות--עשרת, הדברים; ויכתבם, על-שני לוחות אבנים. **ד,יד** ואתי צוה יהוה, בעת ההוא, ללמד אתכם, חקים ומשפטים: לעשותכם אתם--בארץ, אשר אתם עברים שמה לרשתה.

ה,א ויקרא משה, אל-כל-ישראל, ויאמר אלהים שמע ישראל את-החקים ואת-המשפטים, אשר אנכי דבר באזניכם היום; ולמדתם אתם, ושמרתם לעשותם. **ה,ב** יהוה אלהינו, פרת עמנו ברית--בהרב. **ה,ג** לא את-אבותינו, פרת יהוה את-הברית הזאת: **פי אתנו, אנחנו אלה פה היום בלנו חיים.** **ה,ד** פנים בפנים, דבר יהוה עמכם בקר--מתוך האש. **ה,ה** אנכי עמד בין-יהוה ובניכם, בעת ההוא, להגיד לכם, את-דבר יהוה: **פי יראתם מפני האש, ולא-עליתם בקר** לאמר. **ה,ו** אנכי יהוה אלהיך...**ה,ז** כח ושמרתם לעשות, באשר צוה יהוה אלהיכם אתכם: לא תסרו, ימין ושמאל. **ה,ח** כט בכל-הדרך, אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם--תלכו: למען תחיו, וטוב לכם, וְהֶאֱרַכְתֶּם יָמִים, בארץ אשר תירשון.

ו,כ פי-ישאלך בנך מחר, לאמר: מה העדת, והחקים והמשפטים, אשר צוה יהוה אלהינו, אתכם. **ו,כא** ואמרת לבנך, עבדים היינו לפרעה במצרים; ויציאנו יהוה ממצרים, ביד תזקה. **ו,כב** ויתן יהוה אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים, בפרעה ובכל-ביתו--לעינינו. **ו,כג** ואתנו, הוציא משם--למען, הביא אתנו, לתת לנו את-הארץ, אשר נשבע לאבותינו. **ו,כד** ויצונו יהוה, לעשות את-כל-החקים האלה, ליראה, את-יהוה אלהינו--לטוב לנו כל-הימים, לחיתנו כהיום הזה. **ו,כה** וצדקה, תהיה לנו: פי-נשמר לעשות את-כל-המצוה הזאת, לפני יהוה אלהינו--כאשר צונו.

Maharal

חידושי אגדות למהר"ל שבת דף נה עמוד א

תמה זכות אבות. יש לך לדעת כי האב הוא סבה לבן, וכל דבר עומד בסבתו, והוא יתברך אבינו שבשמים סבת הכל ולפיכך הכל עומד בסבת האב, והאבות הם אבות לישראל וזכות הסבה ראוי שיגיע למסובב, ודבר זה בארנו בכמה מקומות כי הסבה הוא מקיים הדבר ומגין עליו. אמנם בהתרחק המסובב ביותר מן הסבה כמו שהיו הדורות מתרחקים אין כל כך הסבה מקיימת, [כי] לעול" הקרוב אל הסבה יותר יש לו קיום מן הרחוק מן הסבה. ולפיכך אמר בכאן שהתיו שהיא אות אחרון מן אלפא ביתא, מורה על השלמה שכבר שלם זכות אבות, שעד היום היה זכות אבות מגין על ישראל.

ורבי יוחנן אמר [תחון] זכות אבות, כלומר כי בודאי התיו מורה על השלמה שהרי התי"ו הוא בסוף, אבל הסוף הזה הוא מצד עצמם כי זכות עצמם כלה ותמה, וכיון שזכות עצמם תמה אז תחון זכות אבות כאשר אין זכות מצד עצמם. שכל זמן שיש זכות מצד עצמם אין כאן זכות אבות שאין זכותם רק כאשר אין זכות עצמם. א"נ התי"ו מורה על סוף השתלשלות שלהם שהם סוף מצד עצמם [הוא התחלה אל זכות אבות], וזה תחון זכות אבות. כלומר שיש להזכיר זכותם עד סוף השתלשלות שלהם שהוא זכות אבות. ואין דעת רבי יוחנן דהתיו היא מורה [תחון] דזה לא היה סימן של כלום דשמא [התיו מורה] תמות וכיוצא בזה מן הלשון, אלא שהתי"ו הוא

בסוף אלפא ביתא, לדעת שמואל מורה הסוף על שתמה זכות אבות ולדעת רבי יוחנן שיש להזכיר [זכות אבות כאשר תמה זכות עצמם] וזהו תחון זכות אבות... מימות הושע בן בארי. כבר אמרנו כי זכות אבות מה שהבנים עומדי' בשביל האבות, כי העלולים עומדים בזכות העלה, ומכל מקום בהתרחק הבנים מאוד אינם עומדים בזכות האבות. ובזמן הושע בן בארי שהוא היה מן הנביאים האחרונים כבר כלה ותמה זכות אבות, ואל"כ שהיה תמה זכות אבות איך אפשר שחרב הבית. כי זכות אבות היה גורם שלא יחרב, ולפיכך לפי דברי הכל תמה זכות אבות קודם שחרב הבית. ואין הפירוש תמה זכות אבות רק לענין זה, כי קודם זה לא היה אפשר [להיות גולים מן הארץ] מפני זכות אבות ואי אפשר להשליכם מעל פניו שקרוב הוא זכות אבות, אבל מכאן ואילך אפשר להשליך אותם מעל אדמתם. אבל בודאי לפעמים הש"י עושה בשביל זכותם כאשר ראוי לפי הענין רק קודם שתמה זכות אבות לא היה [אפשר] שיהיו גולים מעל אדמתם [כלל] שהיה זכות אבות עדיין, כך יראה ונכון ופשוט הוא. כי אין לומר ח"ו כלל שלא יעשה בזכות אבות, ובודאי על ידי תפילה פשיטא שאינה תמה זכות אבות שהרי כל תפילתינו היא להזכיר זכות אבות, אלא על ידי תפילה לא תמה. ובלאו הכי נמי לא קשיא כי לא אמרנו רק לענין שאפשר שיהיו [גולים] משעה שתמה זכות, אבל בודאי הקב"ה זוכר זכות אבות לרחם ולעשות חסד. ולכך לא יקשה לך דהא רבי יוחנן קאמר לעיל תמה זכות והיה זה בשעת החורבן דודאי דרך חנינה הקב"ה מזכיר זכות אבות וזהו תחון זכות אבות.

ספר נצח ישראל פרק ד

אף כי יש בזה עוד סוד נסתר ונעלם למה בית המקדש ראשון חרב על אלו ג' עבירות, ומקדש שני על ידי שנאת חנם, ואפרש אותו ברמז, ותבין אותו, וזה כי מקדש ראשון היה להם בזכות ג' אבות הקדושים, אשר מדריגתם בודאי יותר עליונה מן ישראל.

וידוע כי אברהם זכותו ומעלתו - פרישותו מן הערוה, שהרי אמרו עליו במסכת בבא בתרא (טז א) עפרא לפומיה דאיוב, שאמר (איוב לא, א) "ומה אתבונן על בתולה", בדאחרונא לא מסתכל, אבל בדידיה מסתכל. ואילו באברהם כתיב (בראשית יב, יא) "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", שלא נסתכל בה כל ימיו. יצחק זכותו והרחקה מעבודה זרה, שהרי מסר נפשו להקרבה אל השם יתברך. יעקב נגד שפיכות דמים, ודבר זה ידוע גם כן, כי יעקב הוא החיים, שהרי יעקב אבינו לא מת (תענית ה ב). ועוד, כי הוא הפך עשו, שהיה אדמוני (בראשית כה, כה), והוא סימן אליו שיהיה שופך דמים (רש"י שם), ויעקב הפכו מרוחק מזה. ועוד, כי יעקב לא ראה קרי מימיו (יבמות עו א), ודבר זה נחשב קצת כאילו שופך דם, כי ראוי ואפשר היה שיהיה נברא ממנו אדם, ואף מזה היה יעקב מרחיק.

ובית המקדש שני שלא היה כל כך במעלה, היה נגד כנסת ישראל עצמם. וכבר אמרו חז"ל (שבת נה א) כי בסוף כאשר חרב מקדש ראשון, תמה זכות אבות. ולכך היה מקדש שני נגד ישראל בעצמם. ולפיכך שנאת חנם מבטל כח כנסת ישראל, שנקרא "כנסת ישראל" על שם חבור ואחדות ישראל. וזה אמרם כי מקדש שני חרב על ידי שנאת חנם בלבד. ואלו דברים נראים קלים, אבל הם דברים עמוקים וגדולים, רמזנו לך פה, ועם כי הכל שורש אחד להם. ובחבור דרך החיים (פ"ה מ"ט) נתבאר יותר.

דרך החיים פרק ה משנה ט

תדע כי השם יתברך נתן הארץ לישראל בזכות ג' אבות; שהרי לאברהם הבטיח את ישראל על שיתן לבניהם את הארץ. וכן הבטיח ליצחק (בראשית כו, ג), וכן ליעקב (בראשית כח, יג), ואם לא היה שבועת האבות, לא היה הארץ לישראל. והארץ בפרט שייכת אל האבות, ולכך נתנה הארץ לאבות בפרט. וכן מוכח הכתוב שאמר (ויקרא כו, מב) "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור", אמר כי יזכור הארץ בשביל האבות, וזה כי מפני שהארץ שייכת לאבות. והיה ראוי שיאמר הכתוב "ואזכור הארץ", כלומר בשביל זכות האבות אזכור הארץ, אבל אמר "והארץ אזכור", כלומר שיש זכירה לארץ, כמו שיש זכירה לאבות...

וכאשר ישראל הם דומים ומתדמים אל האבות, שלהם נתנה הארץ ואליהם שייך הארץ, אז יש להם הארץ. וכאשר הם יוצאים ממדת האבות, עד שאינם דומים להם, אז אין לישראל הארץ, וגולים הימנה. וכן אם אין שומרים מה שראוי לארץ מצד עצמה, גולים ממנה. ועל ידי אלו ג' עבירות הם יוצאים לגמרי ממדת אבותיהם... כאשר ישראל אין נזהרין בגלוי עריות, הם יוצאים ממדת אברהם, והפך הם לאברהם שאליו נתן הארץ. ואם חס ושלום הם עובדים עבודה זרה, אין ראוי שיהיו נחשבים בני יצחק... וכן על ידי שפיכות דמים הם הפך ליעקב...

נתיבות עולם נתיב לב טוב פרק א

...ובודאי כל אשר שייך אל הארץ כמו בהמ"ק שהוא תולה בארץ הכל הוא בשביל זכות האבות אשר בזכותם נתנה הארץ, ולפיכך כאשר לא היו נזהרים ישראל בדברים אשר היו מדות האבות, ראוי שיהיה בטל הארץ וכל אשר תלוי בארץ... וכאשר היו בישראל אלו ג' דברים נחרב הבית וגלו מן הארץ. אבל בית שני לא היה בשביל האבות שכבר תמה זכות אבות בבית ראשון, והש"י נתן להם הארץ בזכות עצמם במה שהם עם ישראל ולפיכך כאשר הם עם אחד ולא חלק לבם היה להם הארץ, וכאשר חלק לבם בשנאת חנם שהיו ביניהם בטל כח זה מה שהם עם אחד וחרב בה"מ וגלו מן הארץ, כי בית שני היה להם במה שהם עם אחד עם ישראל. ולפיכך אמר כי שקולה שנאת חנם כמו ע"ז ג"ע ש"ד.

וכאשר היה שנאת חנם הגורם להחריב הבית כ"ש שהוא הסבה להעמיד החורבן, כי הדבר שהיה גורם חולי לאדם כ"ש אחר שכבר חלה שמונע ממנו הרפואה כל עוד שלא הסיר הדבר שגורם החולי אל האדם, לכך יש לדאוג אל הדור כמו שענינו ראות כי דור הזה גובר בו מדה הרעה הזאת על הכל. ואשר הוא יוצא עוד מן המדה הרעה הזאת היא שנאת חנם, היא הקנאה שהוא בלב, כי הלב רע יש לו קנאה כאשר יש לחבירו שום טובה ושום מעלה, הפך לב טוב שהוא שמח במה שיגיע מן הטוב לחבירו וזה מקנא בו אינו רוצה שיהיה לחבירו אותה מעלה והמדה הזאת רעה מאוד:

חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף צו עמוד ב

תניא ר' נתן אומר וכו'. באו לבאר לך על ענין הקץ האחרון שהוא נעלם ואין לעמוד על הקץ, מה שלא היה בגאולה הראשונה שהיה נודע הקץ. ועוד יש הפרש גדול בין הגאולה הראשונה ובין הגאולה האחרונה, עד שמזה מתחייב העולם האחרונה והסתר הגאולה האחרונה. כי גאול' ראשון' במצרים היתה בזכות האבות שנשבע לאבות שיגאל הבנים, לכך היה אפשר לדעת הקץ שהוא מצד האבות. אבל גאולה אחרונה כבר תמה זכות אבות, ולכך הקץ מופלא דבר שהוא מן הש"י בעצמו. וזהו שאמר מקרא זה יורד ונוקב עד התהום פי' שהוא מדקדק על ענין הקץ עד התהום.

R' Avraham Yitzchak ha-Cohen Kook

אגרות הראי"ה שעט

ובעצם ענין ירושת המדות של האבות על הבנים, זהו דבר פשוט ומושג בשכל ובחוש, ואין כל פלא שידעו מזה גם העמים הקדמונים. וכבר אמרו חז"ל [סנהדרין לח.]. שלפיכך נברא אדם יחידי, שלא יאמרו צדיקים: "אנו בני צדיק", ורשעים – "אנו בני רשע", והוצרכו להזהיר על קנת התורה: "שאינה ירושה לך" [אבות פ"ב מ"ב], ולתן טעם על ת"ח שאין בניהם ת"ח — "כדי שלא יאמרו: התורה ירושה היא" [נדרים פא.]. כל אלה עדים נאמנים עד כמה חדר הרעיון הבריאי הזה בימים קדומים ללבות בני"א. אמנם יש להבר את הגרעין הפנימי, באורה מדעית, אף שאין יכולת גמורה להגיע לקץ גבוליו ולהגדיר, מהו התוכן המיוחד הבא בזכות אבות או חובתם, ומהו התכין התלדי בעצמיות הבחירה החפשית של הבן, שנגד ההפרזה של כח אבות בין לזכות ובין לחובה באה הנבואה של יחזקאל: "בן לא ישא בעון האב". כל זה הוא מקצע הגון ללב נבון.

ענין איה שבת דף נה עמוד א

הנשמה העליונה של האבות, החוזרת בישראל בכחה האלהי עד דורות אחרונים, היא נותנת לאומה כולה את זכות קיומה ומעמדה, בעיקרים היסודיים שהאומה צריכה להבנות עליהם בתור עם גדול, ובצביונה המיוחד לה דוקא, המיוחד בהתיחדות האלהית של שם ד' אלהי ישראל הנקרא על עמו ונחלתו, שבזה כלול את כל מה שהעם צריך לו, בין בקיומו החמרי ובין בקיומו הרוחני הכללי בתור עם חשוב באומות, בין בקיומו המיוחד בתור עם ד' וגוי קדוש.

והנה אע"פ שהכשרון של הקדושה המנוחלת מאבות העולם הוא קיים עדי עד, ונותן כח וחיים לכל יחיד ויחיד מישראל, ואחרית ותקוה לאומה כולה עדי עד, ו"זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם". אך בעונות הכלל והפרט יוכל האור הגדול הזה להתעלם, עד שאין בו כח להתגלות בחיי הכלל, ואז האומה נופלת עד עת קץ שהיסורים ממרקים את עונה, וחוזרת האורה האלהית להאיר ע"י תשובה ומע"ט, שכח קדושת שם ד' יתברך הקשור בכללה, מעורר לתחיה את הגנוז מקדושת אבות, בכל המובנים שאומה גדולה חיה וקדושה צריכה להם.

והנה, ע"י זכות אבות בא לנו הכח המוסרי הכללי, שתוכנו הוא כללות המדות היותר טובות, הפועלות הנהגה ציבורית טובה מלאה חסד, משפט וצדקה. האומה שחי בקרבה כח החיים הכלליים מצד היסוד המוסרי, היא זוכה ג"כ בחיים מדיניים הבונים כל בניה מאוחדים יחד לעבודת הכלל. והרוח הכללי ביחד עם סידורו המעשי הוא חזק ומתאים, אשר רק בהקבץ שני אלה, חיים מוסריים וחיים מדיניים כלליים הבנויים עליהם, תוכל הקדושה הישראלית הפרטית לחול, ע"י מה שישאבו ישראל את עוזם וחילם ממקור הקדושה האלהית, שהיא עליונה הרבה ומתנשאת מכל מקורות מוסריים ומדיניים טבעיים, המתהלכים רק לפי אותו הערך (של) התרבות האנושית עומדת בו בזמן ההוא, ומשתפלים עם כל שפלותיה. אבל ע"י השאיבה מהמקור האלהי, הנשמה הכללית מתנשאת בגובה עליוני למעלה למעלה, וזה ניכר בישראל אפילו רק ביחושם לעצמם, בלא שום השפעה שיש בכחם על העולם כולו. אמנם הצד העליון, כשהכל מתמלא ועולה, יוצאת ההשפעה החיצונה בכל עזה באורה המבהיק, שזאת היא תעודת מלכות בית דוד, "ושפט בין הגויים והוכיח לעמים רבים." וכל אלה הנם סעיפים תלויים בזכות אבות שהשפעתם נמשכת ע"י האבות, וע"י החטא יש להם הפסק, ויש להם כח להיות חוזרים וניעורים בבא עתם.

לנגד אלה ארבעה הפרטים הגיע זמן המשבר, מצד ההשחחה המוסרית, בתקופות שונות. הנפילה המוסרית הכללית, שנתהפכה למעמד של נבלה, הגיע בימי הושע בן בארי, ועתה אגלה את נבלותיה. כשלון המעמד המדיני גם בהיותו עוד אגוד בארץ וממלכה, מתולדה הרעה של הירידה הרוחנית, הגיע בימי חזאל מלך ארם. הכשלון הפנימי, מביטול הקדושה האלהית הפרטית והשפלתה, הגיע בימי אליהו, עד שע"ז הוצרך להוראת שעה של הר הכרמל. אמנם נמשך הענין ביהודה, עד שהכח היותר כללי העומד לצאת לאור ע"י מלכות בית דוד לעמים רבים, הגיע אז עד משבר, מפני חלישות התולדה בכל העבר שלה, שנתעקמו דרכיה, והאוצר הטוב שהיה גנוז לכל אלה מכח האבות נתרקן.

רק הקדושה האלהית מצד עצמה, הגנוזה בעומק הנשמה, ומקור מחצבת כנסת ישראל, במדה כזאת שהעתיד הוא לפניה, אפילו מה שלא יצא אל הפועל עדיין בזכות אבות, זה יחזיר כל האבדות האמצעיות עם העקריות, "מעתי וע"ע קנאת ד' צבאות תעשה זאת."

אגרות הראי"ה רפג

...ההשקפה על פני הטוב האלהי, המוכן להיטיב במילואו השלם, תדריכנו להכיר, שיש במציאות חופש נעלם, שאיננו יוצא אל הפועל כ"א בחלקים קטנים מאד מכל שיעור-קומתו, זה החופש הנעלם הוא המסגל את העצמיות שבחיים והוא הנושא את סגולת הטוב, והחופש הגלוי הנראה בפועל איננו כ"א גילוי קלוש מכללותו. כשאנו עולים במרחבי ההויה למעלה ממדתם של הזמן והמקום, אנו יודעים שהצפיה העליונה חובקת את החופש הגמור, ועל פיה מתעצם הטוב בנושא המקבל אותו. רק החלק הקטן, המתגלה בתור בחירה מעשית, מתוה לפנינו בגלוי את ארחות הטוב והרע, אבל עקרו הוא למעלה מזה.

כשאנו באים לדרוש פתרון ע"ד כל מערכות הטוב והרע, שאינן מתאימות אל הבחירה הגלויה, הרי אנו מוצאים אותו בבחירה הגנוזה של הצפיה הכללית, העומדת ממעל לכל ההכרחים המעשיים, אשר רק מטרה של טובה מחלטת גורמת, שתשאר מדת-בחירה כזאת בגניזתה ותתגלה בחיים רק בצורה של מסיבות מכריחות.

החופש הצפוי, של הטוב, העתיד להתגלם בבנים, מופיע הוא באבות בתור בחירה חפשית גלויה, מה שנושא בזה את העצמות היותר מיוחדת של הבנים, ו"יעקב פדה את אברהם" ובכללות האומה "המתים יורשים את החיים".

ואותה הבחירה עצמה הגנוזה, המתגלה באבות בגילוייה, חוזרת בצורה של גניזה בבנים, ומתמדת את החזיון של זכות אבות, שבאמת הנה זכותם של הבנים שבאה לידם דרך הצנור של האבות. וכשמתעורר רוח מלא אור באחת התקופות של החיים באומה, לכונן מעשה היסטורי אדיר, המקיף בחילו עתיד גדול וארוך, מתנוצצת הבחירה של הצפיה העליונה במלא חופשה, מכח ההתגלות העצמית של החיים העתידיים, מצד תכונת ההויה העומדת למעלה ממסגר הזמן, "את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה".

לא האבות מקבלים על חשבונם של הבנים כל עול, כ"א מיטב העצמיות של הבנים מתגלה לעת רצון באבות, לעת הופעת נהרה, והכרת-החובה מפתחת את צורתה הבהירה, שהבנים מוצאים על פיה את כל מלא עצמיותם, אשר רק הכחש בה יוכל לעשות המדחה להתיקם מזה ולנתקם ממיטב מקור חייהם...